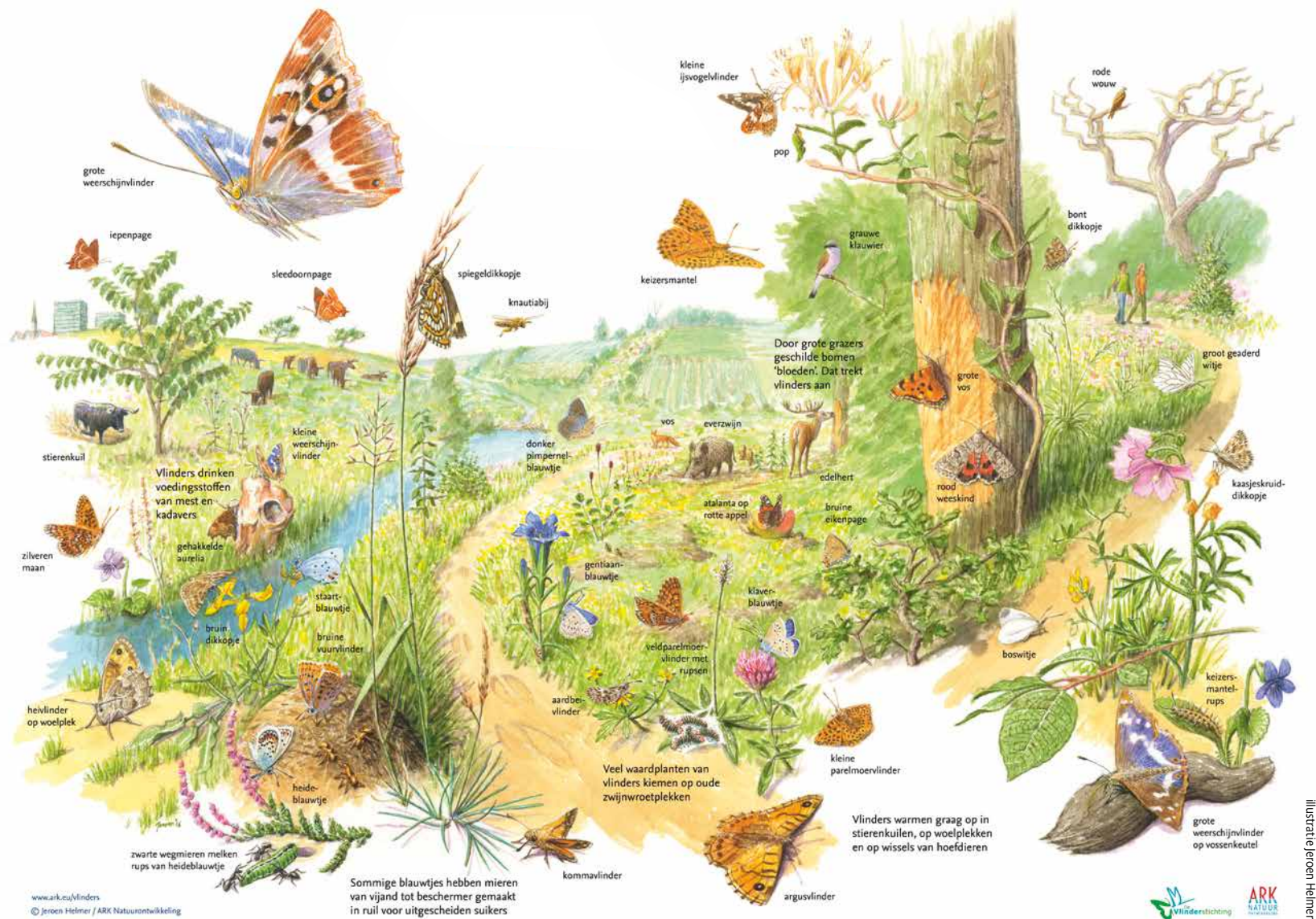




< **Figuur 1.** Impressie van dagvlinders en hun niches in een landschap met natuurlijke begrazing.

immers afgerasterd, waardoor uitdijende kuddes de draagkracht van het gebied kunnen gaan overstijgen. Hoe de begrazers hun leefgebied gebruiken, wordt in belangrijke mate gestuurd door waar ze voedsel en water kunnen vinden. Doordat ze zich ongelijkmatig in tijd en ruimte over het gebied verplaatsen ontstaat er variatie in de vegetatie en de vegetatiestructuur. Die variatie doet zich op allerlei schaalniveaus voor: van landschapsschaal met geleidelijke overgangen tussen grasland en bos tot in microhabitats waar rupsen opgroeien. Variatie in begrazingsintensiteit leidt tot een mozaïek van korte en ruigere vegetatie waar vlinders van kunnen profiteren. Stierenkuilen of wroetplekken van zwijnen zorgen voor open plekken voor pioniervegetatie met specifieke waardplanten voor vlinders en een microklimaat dat voor deze koudbloedige diertjes in het voorjaar snel opwarmt. Kadavers en uitwerpselen zijn een bron van mineralen en aminozuren. Zo zagen we een grote weerschijnvlinder op een kadaver zouten oplikken en een koninginnenpage die haar eitjes



Brede mantel-zoomvegetatie in Knepp Estate (Engeland): leefgebied voor grote weerschijnvlinder en andere soorten van bosranden.

Herstel van dagvlinders bij natuurlijke begrazing

Het bevorderen van natuurlijke processen via begrazing heeft op veel plaatsen al successen opgeleverd voor herstel van flora en fauna. Bedreigde soorten dagvlinders lijken nog weinig te profiteren. In het project Wild van Vlinders zijn in de natuurontwikkelingsgebieden van de Maashorst en het Groene Woud de knelpunten opgespoord en ervaringen opgedaan met herstel van vlinderleefgebieden.

tekst Michiel Wallis de Vries (De Vlinderstichting), Bart Beekers & Lucy Dötig (beiden ARK Rewilding Nederland)

> Dat het niet goed gaat met de dagvlinders in Nederland is alom bekend: de aantallen zijn in dertig jaar gehalveerd en van de 76 inheemse soorten staan er 47 (62%) op de Rode Lijst. 15 van die 47 soorten zijn zelfs al helemaal verdwenen. De trend van de dagvlinders past daarmee in het bredere beeld van de achteruitgang van insecten. Voor de bedreigde soorten ligt de sleutel voor herstel in het realiseren van grotere natuurgebieden. Vervolgens gaat het om systeemherstel om de effecten van verdroging, vermessing en verzuring af te zwakken en om terreinbeheer dat zich richt op vergroting van de variatie in structuur en soortensamenstelling van de vegetatie. In veel natuurgebieden komt het aan op verbetering van de gradiënten om bijvoorbeeld abrupte overgangen van droog naar nat en harde grenzen tussen

graslanden, heide en gesloten bossen te verzachten. In parkachtige landschappen waar deze overgangen wel goed ontwikkeld zijn, vinden we de hoogste diversiteit aan dagvlinders (figuur 1). Natuurlijke begrazing door hoefdieren kan bijdragen aan het creëren van goede leefgebieden voor vlinders, maar de vraag rees hoe we dat in de praktijk kunnen laten zien.

Natuurlijke begrazing

Natuurlijke begrazing door hoefdieren – landbouwhuisdieren, edelherten, reeën en wilde zwijnen – is gewoonlijk onderdeel van rewilding of verwilderding. De dieren lopen jaarrond buiten en worden niet bijgevoerd. Kuddes bepalen zelf hun sociale structuur, maar het aantal dieren wordt als dat nodig is wel gereguleerd. De gebieden zijn



Discussie in het veld over de invloed van een wisentkadaver op de stofkringloop in een mineralenarm landschap.

afzette op een wilde peen die uit een mesthoop groeide. Grazers laten zulke planten staan om besmetting met darmparasieten te voorkomen. De terugkeer van de wolf zorgt mogelijk voor nieuwe dynamiek in de kudde. Bij toenemende predatie hoeven terreinbeheerders wellicht minder in de omvang van de kudde in te grijpen. Sowieso zal de aanwezigheid van wolven de begrazingsintensiteit binnen natuurterreinen veranderen en daarmee ook invloed hebben op de leefgebieden van vlinders. Voor het project Wild van Vlinders is in het Groene Woud en in de Maashorst onderzocht hoe door natuurlijke begrazing de variaties die in de vegetatie en vegetatiestructuur ontstaan, beter zijn te benutten voor het herstel van bedreigde dagvlinders.

Bosvlinders in het Groene Woud

Op Knepp Estate in Engeland is ruime ervaring opgedaan met natuurlijke begrazing door runderen, damherten, edelherten en (tamme) zwijnen. Ze lopen op voormalige landbouwgrond in een vrij kleinschalig landschap. Na ruim twintig jaar doen veel soorten bosvlinders het er uitstekend. Je vindt er onder meer de grootste populatie grote weerschijnvlinders en sleedoornpages van het

Verenigd Koninkrijk. Ook soorten als iepenpage, keizersmantel en kleine ijsvogelvlinder zijn er goed vertegenwoordigd. Het kuddebeheer, waarbij de aantallen in de herfst worden gereguleerd zodat de begrazingsintensiteit in de winter binnen de perken blijft, zorgt voor een optimale ontwikkeling van mantel-zoomstructuren langs de bosranden. In het Groene Woud is het nog niet zo ver, maar met de komst van edelherten in 2017 en begrazing door Galloways in het natuurontwikkelingsgebied van 350 hectare kan het wel die kant op gaan. We hebben vastgesteld dat de bosranden zich goed ontwikkelen en dat de kleine ijsvogelvlinder en grote weerschijnvlinder er al van profiteren. Bont dikkopje is echter in dit gebied nog nauwelijks aanwezig. Die heeft een corridor nodig om er vanuit andere delen van het Groene Woud te kunnen komen. Rond de Geelders, ten oosten van Boxtel, wordt gewerkt aan uitbreiding van het natuurgebied met begrazing op voormalige landbouwpercelen. De overgangen tussen bos en grasland zijn er nog hard. Vanuit Wild van Vlinders is bijgedragen aan deze uitbreiding en is geadviseerd ervoor te zorgen dat de begrazing het op gang brengen van de mantel-zoomontwikkeling niet in de weg zit. Dan kan het daar aanwe-

zige bont dikkopje zijn leefgebied uitbreiden richting Scheeken.

Bosrand- en graslandvlinders in de Maashorst

De Maashorst omvat 3.500 hectare waarvan 1.300 hectare begraasd wordt door taurossen, Exmoor pony's en wisenten. Het hogere doel is om het landschap door natuurlijke processen vorm te geven. Behalve begrazing van de vegetatie gaat het er ook om het herstel van de waterhuishouding en de mineralenvoorraad in de bodem. Jaarlijks worden de ontwikkelingen tijdens een terrein-schouw met terreineigenaren, kuddebeheerders en soortenexperts geëvalueerd. Afhankelijk van de bevindingen wordt de graasdruk bijgestuurd. De bedoeling is de bijsturing op langere termijn te minimaliseren. De laatste jaren wordt ook het perspectief voor bedreigde vlinders meegenomen. De landelijk bedreigde bruine eikenpage werd na jaren afwezigheid in 2018 weer op de Maashorst waargenomen. De soort is kenmerkend voor droge bosranden. Rupsen leven er op kleine eikjes, die een warm microklimaat bieden. Vlinders vinden nectar op braamstruwelen en vuilboom. In het begrazingsgebied zijn op de voormalige landbouwgronden

Voortplanting van de veldparelmoervlinder op de Maashorst in 2020.



foto Kim Huskens

verspreid liggende braamstruwelen tot ontwikkeling gekomen en in 11 procent van de 261 onderzochte struwelen vonden we verjonging van eik, vooral in de buurt van de zaadbron van oudere eiken. Ook had vuilboom zich in 10 procent van de braamstruwelen gevestigd. De combinatie geeft aan dat in het begrazingsgebied nieuw leefgebied voor de bruine eikenpage ontstaat. Het wachten is op de eerste waarnemingen.

Gevarieerde graslanden

De voormalige landbouwgronden van de Maashorst bieden ook mogelijkheden voor de ontwikkeling van gevarieerde graslanden. We stelden er goede kansen vast voor de mogelijke terugkeer van de bruine vuurvlinder en de veldparelmoervlinder, Rode Lijstsoorten die al voor 1950 uit de regio waren verdwenen. Maar een voortdurend hoge begrazingsintensiteit op de graslanden kunnen deze soorten niet verdragen. Of dit hier het geval was, werd getest in een experiment. Vanuit een grote bronpopulatie van de veldparelmoervlinder zijn rupsen naar de Maashorst overgebracht. De combinatie van lokale overbegrazing en zomerdroogte in de jaren 2018-2020 bleek voor de overleving te veel van het goede, ondanks dat een deel van de enkele tientallen uitgekomen vlinders wel tot voortplanting kwam. Pioniersoorten als bruin blauwtje en kleine parelmoervlinder daarentegen kunnen beter met droogte en kort geGraasd grasland omgaan. Zij wisten wel te profiteren van de kansen in deze open vegetatie, omdat de waardplanten van hun rupsen – respectievelijk ooievaarsbekjes en akkerviooltjes – zich er massaal vestigden. Met het oog op meer structuurvariatie voor vlinders en andere insecten

is de dichtheid grote grazers sindsdien omlaag gebracht. Bij de bruine vuurvlinder stond juist de extreme regenval van 2023-2024 een succesvolle terugkeer in de weg. Het lukte de vanuit de Veluwe overgebrachte vlinders niet om zich te vestigen. De terugkeer van dergelijke regionaal verdwenen soorten wordt tevens bemoeilijkt doordat bronpopulaties onder druk staan, waardoor het lang niet altijd verantwoord is om daar individuen uit weg te halen. Eveneens is het zaak om tijdens de vestigingsfase van een populatie de grote grazers tijdelijk uit het uitzetgebied te kunnen weren om de populatie een goede start te geven. Voor de bedreigde soorten zijn er veel seinen die op groen moeten staan om ze weer een onderdeel van integraal begraasde landschappen te laten zijn.

Blik op de toekomst

Dat natuurontwikkeling op voormalige landbouwgronden via grootschalige verwildering met grote herbivoren kansen biedt om bedreigde vlinders nieuw leefgebied te geven, laten ecologische kennis en praktijkvoorbeelden uit met name Engeland en Tsjechië zien. Om dit ook in de Nederlandse praktijk voor elkaar te krijgen is een stuk moeilijker. Naast grote grazers is ook het wilde zwijn een sleutelsoort voor een gevarieerde graslandontwikkeling. Deze alleseter woelt de grond om, opent de dichte grasmat en zorgt voor warmere plekken, waar de waardplanten van tal van vlindersoorten zich kunnen vestigen. Voor steeds meer vlindersoorten worden positieve effecten van zwijnenactiviteit gevonden. Wilde zwijnen komen in grote delen van de zandgronden en in het heuvelland

voor, ook in de zogenaamde nulstandgebieden. Vanuit het perspectief van natuurherstel zou het goed zijn om waar het kan wilde zwijnen meer ruimte te geven. Met de terugkeer van de wolf ondervinden grote hoefdieren een natuurlijke drukfactor die in de Nederlandse natuur lang verdwenen was: het risico op predatie. Predatie van grote grazers heeft een direct effect op het landschap. Een indirect effect is dat jagende predatoren het gedrag van hun prooi veranderen door ze in beweging te houden. Grote hoefdieren zullen minder lang op risicovolle locaties verblijven. Het terreingebruik in dit “landschap van angst” kan variatie in vegetatieontwikkeling op gang brengen waar vlinders van kunnen profiteren. De toekomst zal leren of dit in Nederlandse natuurgebieden net zo werkt als in Polen.

Tot slot: voor integraal systeemherstel moet groot gedacht worden: natuurlijke processen hebben ruimte nodig. Voor de Maashorst liggen er toekomstplannen om het gebied te verbinden met het rivierengebied Keent, een completer begrazingsregime op te zetten (door uitbreiding van het wisententerrein), resterende landbouwgronden te verwerven en grondwaterstanden verder te herstellen. De ontwikkeling van de vlinderstand kan aangeven of en waar bijsturing wenselijk is. Of de beheerders uiteindelijk ingrepen achterwege kunnen laten, zal de toekomst leren. Voorlopig zijn we nog lang niet zo ver, maar via Wild van Vlinders zijn de bedreigde dagvlinders onderdeel van het proces geworden.<

michiел.wallisdevries@vlinderstichting.nl



foto Michiel Wallis de Vries, inzet Kim Huskens



Braamstruwelen in begraasd gebied bieden ruimte voor verjonging van eikjes die de bruine eikenpage als waardplant benut.